

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

TRƯƠNG THỊ HÒA

**VĂN HÓA TÂM LINH NGƯỜI VIỆT
TRONG TIỂU THUYẾT *MẪU THƯỢNG NGÀN*
CỦA NGUYỄN XUÂN KHÁNH**

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

THÁI NGUYÊN - 2013

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

TRƯỜNG THỊ HÒA

**VĂN HÓA TÂM LINH NGƯỜI VIỆT
TRONG TIỂU THUYẾT *MẪU THUỘC NGÀN*
CỦA NGUYỄN XUÂN KHÁNH**

**CHUYÊN NGÀNH VĂN HỌC VIỆT NAM
MÃ SỐ: 60220121**

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS Vũ Tuấn Anh

THÁI NGUYÊN - 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của cá nhân tôi. Các nội dung nêu trong luận văn là kết quả làm việc của tôi và chưa được công bố trong bất cứ một công trình nào khác.

Thái Nguyên, tháng 5 năm 2013

Tác giả luận văn

Trương Thị Hòa

LỜI CẢM ƠN

Bằng sự kính trọng và lòng biết ơn sâu sắc, em xin chân thành cảm ơn PGS. TS Vũ Tuấn Anh, người đã tận tình hướng dẫn và giúp đỡ em trong suốt quá trình thực hiện đề tài.

Xin chân thành cảm ơn các thầy cô giáo khoa Ngữ văn, khoa Sau đại học, cán bộ phòng quản lý khoa học trường Đại học Sư phạm – Đại học Thái Nguyên đã tạo điều kiện thuận lợi cho tôi trong suốt quá trình học tập, nghiên cứu tại trường.

Tôi cũng xin được bày tỏ lòng cảm ơn sâu sắc tới bạn bè cùng gia đình và những người thân đã động viên, quan tâm chia sẻ và tạo mọi điều kiện giúp tôi hoàn thành tốt khoá học này.

Thái Nguyên, tháng 5 năm 2013

Tác giả luận văn

Trương Thị Hòa

MỤC LỤC

Trang

Trang bìa phụ	
Lời cảm ơn	
Lời cam đoan	
Mục lục.....	i
PHẦN MỞ ĐẦU	1
NỘI DUNG.....	9
Chương 1. KHÁI QUÁT VỀ VĂN HÓA TÂM LINH VÀ TIỂU	
THUYẾT MẪU THƯỢNG NGÀN CỦA NGUYỄN XUÂN KHÁNH.....	9
1.1. Khái quát về văn hóa tâm linh	9
1.1.1. Văn hóa và văn hóa tâm linh	9
1.1.2. Văn hóa tâm linh trong đời sống cộng đồng người Việt.....	14
1.1.3. Văn hóa tâm linh trong văn học nghệ thuật.....	19
1.2. Nhà văn Nguyễn Xuân Khánh và tác phẩm <i>Mẫu Thượng Ngàn</i>	24
1.2.1. Nguyễn Xuân Khánh và chủ đề lịch sử - tôn giáo.....	24
1.2.2. Nét đậm của văn hóa tâm linh trong <i>Mẫu Thượng Ngàn</i>	28
Chương 2. NHỮNG BIỂU HIỆN VÀ GIÁ TRỊ CỦA VĂN HÓA	
TÂM LINH TRONG MẪU THƯỢNG NGÀN.....	32
2.1. Lễ hội Kẽ Đình với những tục lệ cổ xưa mang đậm dấu ấn tâm linh..	32
2.2. Thờ cúng bách thần và tín ngưỡng vật linh – sức hấp dẫn của văn hóa bản địa	36
2.3. Tín ngưỡng thờ Mẫu – điểm hội tụ của văn hóa tâm linh trong tác phẩm ..	42
2.3.1. Ý niệm thiêng liêng về Mẫu trong <i>Mẫu Thượng Ngàn</i>	44
2.3.2. Những chân dung mang tính Mẫu	50
2.3.2.1. Vẻ đẹp phồn thực và khả năng bảo tồn, duy trì nòi giống.....	51
2.3.2.2. Sức mạnh hóa giải những đau khổ và hồi sinh sự sống bằng tính thiện và tình thương yêu	58

i

2.3.2.3. Giữ gìn và phát triển sức sống bất diệt của văn hóa bản địa trước văn hóa Phương Tây.....	65
2.4. Giá trị phản ánh hiện thực và tư tưởng triết lí của những yếu tố tâm linh trong tác phẩm.....	68
Chương 3. CÁC PHƯƠNG THỨC THỂ HIỆN YẾU TỐ TÂM LINH VÀ HIỆU QUẢ NGHỆ THUẬT.....	77
3.1. Những yếu tố kì ảo, huyền thoại với chức năng khám phá thế giới bên trong đầy bí ẩn của con người.....	77
3.2. Những phương thức đặc tả tín ngưỡng thờ Mẫu	83
3.2.1. Tục lên đồng, hầu đồng	83
3.2.2. Tiếng đàn hát của cung văn	89
3.3. Ngôn ngữ và kết cấu nghệ thuật	92
3.3.1. Ngôn ngữ	92
3.3.2. Kết cấu nghệ thuật	95
KẾT LUẬN	98
TÀI LIỆU THAM KHẢO	101

PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lý do lựa chọn đề tài

1.1. Tiểu thuyết Việt Nam sau đổi mới đã trở thành một tâm điểm thu hút sự chú ý của nhiều nhà nghiên cứu. Nó được coi là một trong những thể loại phát triển mạnh mẽ nhất của văn học Việt Nam. Thành công của thể loại tiểu thuyết trong văn học giai đoạn hiện nay có thể được coi là sự phát triển vượt bậc của văn học nhằm đến sự hoàn thiện cho chức năng của văn học đối với cuộc sống, phản ánh cuộc sống một cách toàn diện nhất. Trong quá trình khám phá ấy, tiểu thuyết tập trung đi tìm những cách tân trong đề tài, chủ đề, bút pháp nghệ thuật, ngôn ngữ, cấu trúc...và từng bước tìm đến vấn đề tâm linh, một yếu tố quan trọng trong việc xây dựng hình tượng nghệ thuật, biểu tượng văn hóa nhằm thấy được mối quan hệ giữa biểu tượng văn hóa và hình tượng văn học như một tất yếu được thức nhận chủ yếu qua ý thức tâm linh.

Mẫu Thượng Ngàn (Nguyễn Xuân Khánh) ra mắt bạn đọc năm 2006 được đánh giá là cuốn tiểu thuyết giàu giá trị. Ngay từ khi ra đời, cuốn tiểu thuyết đã được đông đảo bạn đọc và giới phê bình, nghiên cứu văn học quan tâm. Người ta chú ý đến nhiều khía cạnh của tác phẩm, trong đó đặc biệt phải kể đến một vấn đề quan trọng, đó là việc nhà văn đã thể hiện một cách độc đáo những nét đặc sắc về tín ngưỡng, phong tục tập quán của nền văn hóa Việt. Bằng cách đưa hàng loạt những hình ảnh liên quan trực tiếp đến đời sống, tín ngưỡng và phong tục Việt Nam, tác giả đã tạo dựng trong sáng tác của mình một thế giới tâm linh đa dạng, đậm nét từ ngoại cảnh đến nội tâm. Có thể xem đây là một khám phá mới mẻ, mở đường cho thể loại tiểu thuyết về phong tục tập quán, về văn hóa trong văn học Việt nam.

1.2. Đối với mỗi quốc gia dân tộc, cái quan trọng nhất, cao quý nhất là giá trị văn hoá. Văn học là một biểu hiện của văn hóa, sản phẩm của văn hoá. Là một dạng văn hoá tinh thần, văn học chính là nơi lưu giữ giá trị văn hoá tinh thần cho mọi thế hệ. Từ văn học có thể hiểu thêm về văn hoá. Đứng ở

góc độ tương quan giữa văn hoá và văn học, có thể thấy văn hoá được hiểu thêm một cách tinh tế và sống động hơn, còn văn học trên nền tảng văn hóa, văn học sẽ được tiếp nhận một cách sâu sắc hơn.

Với *Mẫu Thượng Ngàn*, nhà văn Nguyễn Xuân Khánh đã đặt ra và trả lời về vấn đề Văn hóa Việt, bản sắc văn hóa Việt – một câu hỏi đã được nêu ra và được hàng trăm nhà nghiên cứu tìm cách lý giải từ rất lâu. Không phải bằng lý lẽ uyên bác mà bằng một cuốn tiểu thuyết sinh động, *Mẫu Thượng Ngàn* còn dày dặn, bề thế, phong phú hơn cả cuốn *Hồ Quý Ly* từng gây xôn xao của dư luận mấy năm trước. Đây chính là câu trả lời hấp dẫn, nếu không nói là thuyết phục hơn cả. Lựa chọn đạo Mẫu làm lăng kính soi rọi, Nguyễn Xuân Khánh đã để các nhân vật trong tiểu thuyết được bao bọc bởi niềm tin hồn nhiên vào một thế giới đa thần giáo, xuất phát từ tín ngưỡng phồn thực, phồn sinh của mảnh đất nhiệt đới gió mùa hình chữ S này. Nguyễn Xuân Khánh đã đi sâu vào nguồn cội của sức sống Việt Nam, căn nguyên để người dân Việt Nam vượt lên mọi ách thống trị trong suốt mấy ngàn năm chứ không đơn thuần ở thời Pháp thuộc.

Mẫu Thượng Ngàn đã đạt giải thưởng Tiểu thuyết Hội Nhà Văn Hà Nội năm 2006. Qua cuốn tiểu thuyết đầy ấn tượng này, tác giả Nguyễn Xuân Khánh một lần nữa chứng tỏ bút lực mạnh mẽ, sâu sắc, giàu chất trữ tình của mình, đồng thời chứng tỏ sự am hiểu sâu sắc về văn hóa tâm linh người Việt, một bộ phận quan trọng trong nền văn hóa Việt.

1.3. Hiện nay, xu thế mở cửa, giao lưu, hội nhập văn hóa ngày càng trở nên sâu rộng, Việt Nam đang phải đối mặt trực tiếp với những thách thức lớn, liên quan đến sự sống còn của văn hóa dân tộc. Trước những yêu cầu của dân tộc và thời đại, đặc biệt là trong xu thế giao lưu, hội nhập hiện nay, việc nghiên cứu vấn đề văn hóa tâm linh Việt để có cái nhìn đúng về sức mạnh văn hóa tâm linh Việt có ý nghĩa to lớn đối với việc giữ gìn bản sắc văn hóa, phát huy sức mạnh văn hóa để nâng giá trị con người Việt Nam lên một tầm cao mới.

Đó là những lí do chúng tôi tiếp cận, tìm hiểu *Văn hóa tâm linh người Việt trong tiểu thuyết Mẫu Thượng Ngàn của Nguyễn Xuân Khánh*.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

2.1. Các ý kiến phê bình trên báo, tạp chí, các bài phỏng vấn

Nhà văn Ma Văn Kháng nhận xét: “Đóng góp lớn của nhà tiểu thuyết là sự khám phá sâu sắc con người Việt ở chiều kích văn hoá tâm linh, phong tục, tập quán, tín ngưỡng - con người vừa là chủ thể vừa là sản phẩm của một cơ tầng văn hoá bản địa vô cùng giàu có, ẩn hiện trong sương khói mộng mị huyền bí mà nguyên khối trong lành, tươi sáng, vẻ như cổ quái mà thân mật ấm áp nhân tình, tràn trề sức sinh sôi như cây đời, bền vững vĩnh hằng như trời đất. Khám phá này có cơ sở bền vững ở sự hiểu biết thấu đáo, kỹ lưỡng trong sự tham chiếu và được nhà văn biểu hiện qua một loạt hình tượng nhân vật, đặc biệt là tầng tầng lớp lớp các nhân vật nữ huyền ảo mà chân thật, chứa chan phồn thực mà cao sang, chất phác, giản dị mà lộng lẫy tươi đẹp. Cuốn sách là một công trình văn hoá, văn học, vừa nghiêm túc, vừa tráng lệ.” [25].

Nhà nghiên cứu Phạm Xuân Nguyên trong cuộc trả lời phỏng vấn của VTC News đã khẳng định: “*Mẫu Thượng Ngàn* là nhân vật quần chúng nhưng lại mang tính đại diện tiêu biểu cho dân tộc Việt và Đạo Mẫu trong tiểu thuyết (được thể hiện trong tiểu thuyết qua nhân vật bà Tổ Cô bí ẩn, bà ba Váy đa tình, cô đồng Mùi, mơ Hoa nghèo khổ, trinh nữ Nhụ...) vừa là tín ngưỡng, vừa thể hiện tính phồn thực và sự trường tồn của dân tộc Việt. Từ *Hồ Quý Ly* đến *Mẫu Thượng Ngàn*, Nguyễn Xuân Khánh đã dùng văn chương phác hoạ rõ nét về nền văn hoá Việt. Nhà văn rất cần phải làm văn hoá, nói về văn hoá, nhưng trên hết, trong tư cách là một người viết thì văn Nguyễn Xuân Khánh rất đẹp, rất trong sáng, thú vị. *Mẫu Thượng Ngàn* đã chứng tỏ nội lực văn chương, tri thức, và cả tư chất một nhà nghiên cứu của Nguyễn Xuân Khánh.” [47].

Nhà văn Nguyên Ngọc cũng có những nhận xét: “Nếu đi tìm một nhân vật chính cho cuốn tiểu thuyết này, thì hẳn có thể nói nhân vật chính đó là nền văn hóa Việt, cái thực tại vừa vô cùng hiện thực, vừa rất hư ảo, bền chặt, xuyên suốt mà cũng lại biến hóa khôn lường, rất riêng và rất chung, rất bản địa mà cũng rất nhân loại...Hàng chục, hàng chục nhân vật nữ hết sức gần gũi, hiện thực, đơn giản, sẵn sàng, dào dạt, trẻ trung, trữ tình, thừa mứa, khát khao cho và nhận, nhận và cho... và đến cả bà Đà của ông Đùng huyền thoại nữa..., tất cả tràn trề sinh lực, đầm đìa phồn thực... Bằng cuốn tiểu thuyết này, bằng khám phá này - tôi muốn nói vậy - Nguyễn Xuân Khánh một lần nữa khiến ta kinh ngạc vì bút lực còn dồi dào đến tràn trề và say đắm của anh. Tác giả đã ngót 75 tuổi. *Gừng già thật cay!*” [46].

Nhà nghiên cứu Châu Diên cho rằng đây là “cuốn tiểu thuyết mang tầm khái quát văn hóa, nhân vật không còn là những thân phận riêng lẻ mà là cả một cộng đồng..” [11].

Dương Thị Huyền trong bài viết về *Nguyên lý tính mẫu trong truyền thống Văn học Việt Nam* –Tạp chí Văn học tháng 3/2009 nhấn mạnh: “Trước hết, có thể nói rằng đây (*Mẫu Thượng Ngàn*) là cuốn tiểu thuyết có giá trị, nhất là khi nhà văn đã thể hiện một cách vô cùng độc đáo những nét đặc sắc về tín ngưỡng, phong tục tập quán của nền văn hóa Việt. Cũng có thể coi đây là một hướng đi mới của thể loại tiểu thuyết, bởi khi đề cập tới những giá trị về mặt văn hóa phong tục sẽ rất dễ dàng tạo nên cho tác phẩm một sức sống lâu bền trong nền văn học dân tộc...Thành công của Nguyễn Xuân Khánh phải chăng sẽ là điểm bắt đầu, là sự mở đường cho thể loại tiểu thuyết về phong tục tập quán, về văn hóa trong văn học Việt Nam?” [32].

Trần Thị An - (Viện Khoa học Xã hội) trong bài viết *Sức ám ảnh của tín ngưỡng dân gian trong tiểu thuyết "Mẫu Thượng Ngàn"* trên Tạp chí Văn học , số 6/2007 khẳng định: “Chọn thời điểm đầu thế kỷ XX làm bối cảnh cho cuốn tiểu thuyết, có thể thấy, vấn đề mà Nguyễn Xuân Khánh đặt ra trong